

Алесь Макарэвіч

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт

Эстэтычная праблематыка грамадзянскага, творчага, асабовага зместу ў лірыцы Вацлава Ластоўскага

Паэтычная спадчына В. Ластоўскага адносна невялікая: пачаўшы пісаць вершы амаль у саракагадовым узросце, ён стварыў іх каля чатырох дзясяткаў. Тым не меней, у лірыцы гэтага паэта выразна прасочваецца своеасаблівая паэтычная канцэпцыя адносна такіх эстэтычных праблем, як ідэал грамадзяніна сваёй краіны, змагара за яе цяперашняе і будучае шчаслівае жыццё, змест літаратурнага твора, эстэтычная пазіцыя творцы і інш. Пры гэтым важна адзначыць наступнае. Эстэтычная канцэпцыя В. Ластоўскага, адлюстраваная ў яго лірычных творах, гэта – сукупнасць поглядаў, перакананняў, доказаў, якія ў кожным наступным (паводле часу стварэння) вершы ўдакладняюцца, пашыраюцца, ствараючы ў выніку аб'ёмны сэнс у адносінах да адпаведных праблемы ці з'явы. Такая канцэпцыя мае свае вытокі ў творчасці гэтага пісьменніка: літаратурна-крытычныя артыкулы, апавяданні, навуковая, грамадская дзейнасць і інш.

Аналізуючы лірыку В. Ластоўскага ў кантэксце прапанаванай тэмы¹, возьмем пад увагу наступную тэзу. Цэнтральнымі аб'ектамі па асновах і спосабах уключэння ў эстэтычныя адносіны ў разглядаемых ніжэй вершах В. Ластоўскага з'яўляюцца: 1) грамадскія ўчынкі, якія ацэньваюцца не толькі па іх эфектыўнасці, а і ў суадносінах з эстэтычным ідэалам; 2) грамадзянская пазіцыя суайчыннікаў і яе вынікі ў рэстраспектыве, рэальным і будучым жыцці; 3) паказчыкі

¹ Ніжэй прадстаўлена характарыстыка найбольш паказальных, на наш погляд, вершаў у адносінах да вызначанай у назве артыкула праблематыкі.

духоўнага свету асобнага чалавека як: а) прадмет яго (чалавека) самавыражэння; б) частка іншага духоўнага свету (людзі, іх узаемаадносіны, мастацкая прастора і яе рэцэпцыя і інш.), на які гэты чалавек можа ўплываць; 4) мастацкія творы, што маюць адпаведную сілу эстэтычнага ўздзеяння, якое з'яўляецца вынікам папярэдняй дзейнасці іх стваральнікаў.

Звернемся да характарыстыкі вызначаных вышэй аб'ектаў у лірыцы В. Ластоўскага. “Наперад, змагарна наперад!..” (1922). Гэты верш адносіцца да таго перыяду, калі В. Ластоўскі ўзначальваў эміграцыйны ўрад БНР.

У чым дасягнуў відавочных поспехаў эміграцыйны ўрад БНР – пра Беларусь загаварылі ў Еўропе. А сам Власт у гэтыя гады звярнуўся да... паэзіі. У ёй працягваў сцвярджаць ідэю змагання за незалежную Беларусь. Такая вось новая, мо і не дужа яркая, грань таленту былога сакратара «Нашай нівы». Ластоўскі-паэт дэбютаваў на пачатку 1922-га, у першым нумары часопіса «Беларускі сцяг» [вершам “Наперад, змагарна наперад. – А. М.]².

На падставе класіфікацыі мастацкіх вобразаў, прапанаванай М. Эпштэйнам (*прадметная, абагульненая-сэнсавая і структурная сферы*³), вызначым ідэйны змест верша “Наперад, змагарна наперад!..”, беручы пад увагу, што матыў змагання за волю Бацькаўшчыны развіваецца і ўдакладняецца ў іншых лірычных творах В. Ластоўскага.

У сувязі з адзначаным вышэй прапануем наступную гіпотэзу адносна грамадзянскай лірыкі В. Ластоўскага: гэтая частка спадчыны пісьменніка ўтрымлівае ў сабе эстэтычную лірычную канцэпцыю патрыятычнага зместу, якая ў сукупнасці з падобнай лірычнай сэнсаўтваральнай канцэпцыяй іншых пісьменнікаў (напрыклад, У. Жылкі) сведчыць пра адметны патрыятычны напрамак у беларускай лірыцы 1920-х гадоў.

Прадметная сфера мастацкіх вобразаў верша “Наперад, змагарна наперад!..” прадстаўлена наступнымі двума *слаямі*: 1) *слой* вобразаў-дэталю, 2) *фабульны слой*. Пры гэтым важна адзначыць, што вобразы-дэталі ў іх спалучэнні паміж сабой і ў сукупнасці з адпаведны-

² Я. Янушкевіч, *Вяртанне з нематы*, [у:] В. Ластоўскі, *Выбраныя творы*, Мінск 1997, с. 12.

³ *Літаратурный энциклопедический словарь*, под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева, Москва 1987, с. 253-254.

мі тропамі (метафары, эпітэты і інш.) уключаюцца ў фабульны *слой*, спрыяючы гэтым самым пашырэнню яго сэнсу.

Слой вобразаў-дэталей: *воля (аб'ект закліку); *помста (суб'ектны выток змагання); *нахрапная крыўда (аб'ект адмаўлення); *вольны ў кайданых прастор (аб'ект абароны); *думы горкія, сэрцы нашы (вытокі змагання); *гартоўны тапор – сякера (сродак змагання); *праметна заборчасць, *падзелы; *і здэкі, і крыўды, і пот, *Бярэсце⁴ і Рыга⁵ (сацыяльныя прычыны барацьбы), *наездчык – крыўдзі-

⁴ Маюцца на ўвазе вынікі Брэскага мірнага пагаднення 1918 года. Яны наступным чынам характарызуюцца сучаснымі гісторыкамі. Гэта *мірны дагавор Сав[ецкай] Расіі з Германіяй, Аўстра-Венгрыяй, Балгарыяй і Турцыяй. Падпісаны ў Брэст-Літоўску (Бярэсце) 3.3.1918, ратыфікаваны 4-м Надзвычайным Усерасійскім з'ездам Саветаў 15.3.1918 і герм[анскім] імператарам Вільгельмам II 26.3.1918.*

Б[рэсцкі] м[ір] фармальна завяршыў перыяд удзелу Расіі ў першай сусветнай вайне 1914–18, з'явіўся вынікам няздольнасці Расіі працягваць ваен[ныя] дзеянні. (...) Б[рэсцкі] м[ір] стаў першым паражэннем курсу бальшавікоў на падрыхтоўку сусв[етнай] рэвалюцыі і меў вынікам абвастрэнне ўнутрыпаліт[ычнай] барацьбы на аснове розных адносін да міру з боку розных паліт[ычных] п'яльняў у Расіі. (...) Бел[арускае] пытанне на перагаворах самастойнага значэння не набыло. Інтэрэсы беларусаў не былі прыняты пад увагу ні адным з бакоў. Паводле умоў Б[рэсцкага] [міру] тэрыторыя Беларусі была падзелена па лініі Дзвінск – Свянцаны – Ліда – Пружаны – Бярэсце. Немцы арыентаваліся на стварэнне [малой Літвы] з далучэннем да этнічнай Літвы часткі бел[арускай] зямель, у т[ым] л[іку] Віленічыны і Гродзенічыны. Астатняя тэрыторыя Беларусі разглядалася як прэрэгатыва Расійскай Федэрацыі. (...) Беларусь не атрымлівала нічога на аднаўленне разбуранай у час вайны гаспадаркі, таму што Германія і Расія ўзялі адмовіліся ад пагажэння страт, прычыненых вайной насельніцтву гэтых дзяржаў. Такія абразлівыя адносіны да Беларусі выклікалі моцны нац[ыянальна]-вызв[аленчы] рух. Гл.: П. Селіванаў, Брэсцкі мір 1918. [у:] Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т., Мінск 1994, т. 2, с. 102–103.

⁵ Маюцца на ўвазе вынікі Рыжскага мірнага пагаднення 1921-га года. Іх наступным чынам характарызуе гісторык У. Арлоў: *Рыжская мірная дамова была заключаная ў 1921-м годзе паміж Савецкай Расіяй і Польшчай у выніку расійска-польскай вайны. Беларуская дэлегацыя таксама прыехала ў Рыгу, але яе проста не дапусцілі да перамоваў. Так адбылося таму, што значная частка польскіх палітыкаў глядзела на Беларусь не як на дзяржаву, а як на свае “крэсы усходні” і з гэтага сыходзілі. А Савецкая Расія проста гандлявала нашай тэрыторыяй у сваіх мэтах. Па ўмовах дамовы да Польшчы былі далучаныя 29 павеятаў Беларускага, Віленскага і Навагрудскага ваяводстваў – тэрыторыя плошчай 113 тысяч квадратных кіламетраў з насельніцтвам больш за 3,5 мільёна чалавек. У той жа час была зноў абвешчана БССР. Яе плошча на той момат была 52,4 тыс. кв. кіламетраў. Гэта крыць больш за чвэрць сёнешняй тэрыторыі Беларусі. Тады нават нарадзілася прыказка – “У Беларусі тры сталіцы – Менск, Лагойск і Палешанічы”. Гэта было амаль што так, таму што Віцебская, Магілёўская і Смаленская губерніі былі перададзеныя Расіі. Толькі потым частка гэтых земляў была вернутая Беларусі намаганнямі нацыянальна арыентаваных камуністаў. Варта сказаць, што расійскія бальшавікі прапаноўвалі па ўмовах дамовы перадаць Польшчы ўсю Беларусь. Палякі адмовіліся, таму што баяліся, што проста не здолеюць праглынуць такі вялікі акавалак. Але гэта сведчыць аб тым, што для Масквы Беларусь была не больш чым аб'ектам*

цель-грабіцель (аб'ект барацьбы); *пасока чорная – чорная сукравіца⁶ (прамежкавы вынік помсты).

Фабульны *слоі* – гэта **ўзнаўленне народнага гневу* (першая страфа); **вызначэнне яго вынікавасці* (другая, чацвёртая строфы); **канстатацыя прычын народнай помсты* (трэцяя страфа).

Такім чынам, “Наперад, змагарна наперад!..” В. Ластоўскага – гэта своеасаблівы патрыятычны эпіграф (калі ўлічыць той факт, што дадзеным вершам пачыналася новая старонка ў творчасці паэта: стварэнне ім грамадзянскай лірыкі) да яго лірычных твораў са змагарнымі матывамі. У вершы “Наперад, змагарна наперад!..” аўтар агучвае ідэю грамадскай барацьбы супраць *наездчыкаў, крыводзіцеляў-грабіцелей*, якія пануюць у яго родным краі. Змагарная ідэя дадзенага твора – гэта ідэя незалежнасці Беларусі, яе права на самастойнае вырашэнне свайго цяперашняга (на момант стварэння верша) лёсу і вольнага выбару гістарычных перспектыў.

“Благаслаўлён сын...” (1922). Гэты верш можа ўспрымацца як заклік, адрасаваны сучаснікам В. Ластоўскага і будучым пакаленням беларусаў.

У творы кожная новая яго частка ўзмацняе сэнс папярэдняй, а сукупнасць усіх частак спрыяе стварэнню аб'ёмнага грамадска-эстэтычнага сэнсу. З мэтай доказу гэтай тэзы вылучым і ахарактарызуем інтэрпрэтацыйныя часткі, іх вобразы і сэнс.

1. *Благаслаўлён сын, // які за Маці чэсць // гатоў да бітвы стаць нябарна (...)*⁷.

Тут сэнсава вызначальным з'яўляецца вобраз сына, які *гатоў абараняць Маці*. У дадзеным выпадку можна правесці паралель са Свяшчэнным пісаннем: *Шануй бацьку твайго і маці, каб падоўжыліся дні твае на зямлі, якую Гасподзь, Бог твой, дае табе* (Выхад 20: 12).

гандлю. Тым не менш, тэрыторыя Беларусі была так пасечаная, і мяжа з Польшчай была так блізка, што даходзіла да кур'ёзаў. Напрыклад, калі ў 30-х гадах у Менску быў пабудаваны *Оперны тэатр*, нехта прапанаваў паставіць на ім 60-мятровую *статую Сталіна*, але гэтая прапанова была не прынятая з той прычыны, што такая статуя была б бачная з польскай тэрыторыі і ў выпадку вайны была б выкарыстаная *артылерыяй у якасці арыенціра*. Гл.: *Для Беларусі Рыжская дамова – тое ж, што для Польшчы Пакт Молатава-Рыбентропа*. Гл.: [Электронны рэсурс]: Рэжым доступу: <http://www.europeanbelarus.org/be/news/2009/9/17/764>, Дата доступу: 10.09.2015.

⁶ СУКРОВИЦА ж. рэдкая часць крыві, крывяное малако; *пасока*. Гл.: В. Ластоўскі, *Падручны расійска-крывіскі (беларускі) слоўнік*, Коўна 1924, с. 692.

⁷ В. Ластоўскі, *Выбраныя творы*, Мінск 1997, с. 206. У далейшым спасылкі на гэта выданне падаюцца ў тэксе з указаннем у дужках старонкі.

У гэтай частцы верша В. Ластоўскі апасродкавана сцвярджае абавязак сына не толькі шанаваць сваіх бацькоў, а і аберагаць іх яшчэ і дзеля таго, каб працягнуць існаванне свайго роду. Такім чынам, па-першае, аўтар характарызуе сына, які гатовы абараняць сваю маці, як чалавека *благаслаўлёнага*: *благаслаўлёнага* Богам на добро, на добры ўчынак, добрае жыццё. Па-другое, гэтым самым стварэнца эстэтычна ўзвышаны вобраз удзячнага сына.

2. *Благаслаўлён сын, // які (...) // гатоў (...) // свабоды дзень для ўсіх // сваёй крывёй // купіць ахвярна* (206).

Вылучым у гэтай частцы два блокі і інтэрпрэтуем іх сэнс.

Па-першае, паводле сцверджання аўтара, *благаслаўлёным* з'яўляецца змаганне за свабоду. У дадзеным выпадку падразумяваецца не толькі свабода маці, а і *ўсіх*: бацькоў, іх дзяцей, сям'і сына, да вобраза якога ў дадзеным выпадку адсылае аўтар, і інш. Прыгадаем, што брат, сястра – гэта яшчэ і дзеці бацькоў кожнага чалавека. Клопат пра іх – гэта найперш клопат пра дзяцей сваіх бацькоў, а значыць, – пра бацькоў, пра іх спакой, пра іх сучаснае і будучае.

Па-другое, В. Ластоўскі звяртае ўвагу на *ахвярную кроў* для дасягнення свабоды. У сувязі з гэтым можна правесці аналогію з новазаветным біблейскім фактам самаахвярнага подзвігу (ахвярнай крыві) Ісуса Хрыста, які свядома пайшоў на прызначаныя яму Стваральнікам пакуты. Пралітая кроў Ісуса Хрыста, акрамя іншага, сімвалізуе сабой ілюю духоўнага ўзвышэння чалавецтва. На падставе адзначанага можна прыйсці да наступнага вываду. У вылучанай тут частцы верша гутарка ідзе пра *благаслаўленне* для сына-змагара на яго самаахвярнае змаганне за будучы дзень гарманічнай свабоды: царства свабоды. Як Айцец Усвышні *благаславіў* Хрыста на пакутную смерць для царства духоўнай гармоніі, так і лірычны герой В. Ластоўскага атрымлівае *благаслаўленне* на ахвярнае змаганне за царства свабоды для Маці-Радзімы.

3. *Благаслаўлён муж, каторы мсціць // знявагу праў грамадскіх // слёзы ўдоў. // Благаслаўлёны будзь, каторы // адплату кроўю дасць за кроў // і ворага прымусіць // імя Беларусі // чціць...* (206).

У гэтай, як і ў наступнай (чацвёртай) інтэрпрэтацыйнай частцы, назіраем, на першы погляд, некаторую неадпаведнасць старазаветным маральным сцверджанням пра неабходнасць міжжасабовага прымірэння і любові да *блізкага свайго*.

Прыгадаем адпаведныя часткі з Бібліі: (...) *не пайстай на жыццё блізкага твайго* (...) *Не варагуй з братам тваім* (...) *Ня помсьці і ня май намыслу на сыноў народу твайго, любі блізкага твайго, як самога*

сябе (...) (Лявіт 19: 16, 17, 18). Пры гэтым зазначым, што дадзены наказ скіраваны на ўмовы мірнага сацыяльнага суіснавання.

У той жа час, калі возьмем пад увагу той факт, што ў вершы гутарка ідзе пра абарону паніжаных, пакрыўджаных, тых, чыя кроў была пралітая бязвінна, то адзначаная вышэй неадпаведнасць паэтычных сцверджанняў В. Ластоўскага біблейскім заветам страчвае сваю актуальнасць. Пацвярджэнне гэтай выснове знаходзім у такіх частках Старога завету, як *Лявіт, Выхад*.

Хто зробіць шкодзіну на цэле блізкага свайго, таму трэба зрабіць тое самае, што ён зрабіў:

пералом за пералом, вока за вока, зуб за зуб; як ён зрабіў шкодзіну на цэле чалавека, так і яму трэба зрабіць.

Хто заб'е быдла, павінен заплаціць за яго; а хто заб'е чалавека, таго трэба аддаць сьмерці (Лявіт 24: 19–21).

(...) а калі будзе шкода, дык аддай душу за душу, вока за вока, зуб за зуб, руку за руку, нагу за нагу, апёк за апёк, рану за рану, сіняк за сіняк (Выхад 24: 23–25).

Наказ ... агучваецца таксама і ў Другім законе – (19: 21).

Абарона свайго, роднага ў хрысціянскай традыцыі лічыцца святой справай; шлях на такі грамадзянскі подзвіг благаслаўляўся свяшчэннаслушчыцелямі.

У сувязі з гэтым звернемся да інтэрпрэтацыі прапанаванага аўтарам сцверджання благаславінасці помсты *мужа*. Муж у дадзеным кантэксце – гэта мужчына, спрадвечным абавязкам якога быў клопат пра дом, сям'ю, удоў і інш. У такіх абставінах помста выступае своеасаблівай формай абароны ад навалы; яна – святая справа. У цытаванай вышэй інтэрпрэтацыйнай частцы гутарка ідзе пра *грамадскія правы*. Значыць, і тут на першы план таксама выходзіць эстэтычны змест: прыгожым з'яўляецца тое жыццё, якое скіраванае на здабыванне не толькі грамадскай *свабоды* (другая інтэрпрэтацыйная частка), а і грамадскай справядлівасці ((...) *і ворага прымусіць // імя Беларусі // чціць...* (206)).

4. *Хай прыйдзе ён [той, хто адплату кроўю дасць за кроў. – А.М.], як Бог, // адзет у помсты тучу: // пад громаў гук, маланак блеск, // пад славы песнь п'явучу!* (206). Тут вызначаецца місія мсціўцаў за кроў Маці-Радзімы; яе дзёні з'яўляюцца зброяй помсты ў руках Бога. В. Ластоўскі жадае бачыць мсціўца *адзетым у помсты тучу*. Такім чынам, відаць, сцвярджаецца неабходнасць натхнення мсціўцаў на змаганне вялікай іх колькасцю (*тучай*) за вольную Айчыну. Вобразы *громаў гук, маланак блеск* падкрэсліваюць прыхільнасць, падт-

рымку шырокай быццйнай прасторай той помсты, абходнасць якой сцвярджае аўтар. Змагар за вызваленне Радзімы ў дадзеным выпадку параўноўваецца з Богам. З аднаго боку, такі факт падкрэслівае богаўгоднасць грамадскай *помсты*: змагары за гчасце Радзімы – зброя ў руках Стваральніка. З другога боку, аўтар жадае, каб прыход вызваліцеля-абаронцы быў прыняты на Радзіме як з’ява, вартая славы, каб ён прыйшоў *пад славы песнь пвяучу*.

Такім чынам, верш В. Ластоўскага “Благаслаўлён сын...” – гэта твор грамадзянска-эстэтычнага зместу: у ім адбываецца мастацкая гутарка пра высокія (самаахвярныя) адносіны чалавека да сваёй Радзімы. Заклікі гэтага твора могуць праецыравацца і на нядаўняе мінулае ад стварэння верша, і на сучаснае аўтару жыццё, і на будучы час.

Можна меркаваць, што асэнсаванне В. Ластоўскім нацыянальна-грамадзянскай бяздзейнасці суайчыннікаў у мінулым і сучаснасці прывёў яго да паэтычных высноў-абвінавачванняў, выказаных у 1924 годзе ўжо ў вершы “О, Крыўская зямля...”. Верш жа “Благаслаўлён сын...” мэтазгодна ўспрымаць як твор, які ў эстэтычнай канцэпцыі аўтара папярэднічае вершу “О, Крыўская зямля...” верш-сцверджанне, які гучыць як трагічнае абвінавачванне папярэдніка і сучаснікам паэта). Тое існаванне, якое канстатуе В. Ластоўскі ў вершы “Благаслаўлён сын...”, – вынік, акрамя іншага, пазбаўленасці *крыўцоў* Богага благаслаўлення на цяперашняе добрае жыццё, бо ў пэўны час яны не выканалі сваіх абавязкаў як *сыноў, мужоў, абаронцаў* Маці-Радзімы.

“О, Крыўская зямля...” (1924). У гэтым вершы В. Ластоўскі выказвае абвінавачванне сучаснікам-крыўцам, а таксама іх бліжэйшым продкам, якія давалі Крыўскую зямлю да такога стану, калі яна *зняслаўлена, // свабоды любяе здавён пазбаўлена, (...) не валадарная // не магутная, // раба бяздомная, раба пакутная...* (224). Абяздолены стан Крыўскай зямлі, паднявольнае жыццё *крыўцоў – правечных рабоў чужое думкі* – з’яўляецца, акрамя іншага, вынікам невыканання імі аднаго са сваіх спрадвечных абавязкаў: абароны Айчыны. Менавіта да гэтага заклікаў В. Ластоўскі сваіх суайчыннікаў у ахарактарызаваным вышэй вершы “Благаслаўлён сын...”.

Форму верша “О, Крыўская зямля...” можна вызначыць як зварот-пытанні лірычнага героя (аўтара) да сваёй Айчыны (Крыўскай зямлі) і адказы на іх.

Твор складаецца з трох сэнсаўтваральных частак.

Вялікая літара ў займенніках-адрасатах кожнай з частак верша падкрэслівае адносіны лірычнага героя (яго грамадзянская пазіцыя су-

падае з аўтарскай) да Радзімы з пашанай. У той жа час павага, якая павінна шырока праяўляцца з боку яе грамадзян да Бацькаўшчыны, у аб'ектыўнай рэальнасці, што характарызуецца ў дадзеным творы, адсутнічае. У вершы Крыўская зямля і яе дзеці – гэта аб'екты паэтычнага асэнсавання і характарыстыкі, якія існуюць нібы самі па сабе. Крыўская зямля і яе дзеці – аб'екты адной прасторы, якія па вызначэнні павінны быць разам, аднак яны існуюць паасобку, самі па сабе. Радзіма-маці знаходзіцца ў бяdotным і гаротным стане. І гэта пры тым, што раней (пра гэта – у другой частцы верша) яна мела *славу гучную*, якую здабывалі яе *сыны*. Цэнтральныя вобразы верша – Радзіма-маці і яе сыны – супрацьпастаўлены ў рэальнасці, якую ўзнаўляе лірычны герой.

У вершы “О, Крыўская зямля...” ускосна прадстаўлены плач, галашэнне Крыўскай зямлі з той прычыны, што яе дзеці выракліся яе і гэтым самым прывялі да гаротнага стану. Дзеля пашварджэння дадзенай гіпотэзы звернемся да характарыстыкі вобразаў верша.

Першая частка. У ёй канстатуецца сацыяльны заняпад Крыўскай зямлі.

У пытаннях гэтай часткі адначасова прысутнічаюць і сцверджанні пра гаротны стан Айчыны. Яна пазбаўлена славы (*зняслаўлена*), якая была раней; гэтая слава згадваецца ў наступнай частцы твора. Крыўская зямля *свабоды пазбаўлена* – такое паэтычнае сцверджанне падкрэслівае паднявольны стан Айчыны, якая раней мела дзяржаўную незалежнасць. І першае, і другое з прыведзеных сцверджанняў ускосна звяртае ўвагу на мінулую славу і незалежнасць гэтай часткі славянскай прасторы.

Чаму Ты поішся // Слязьмі гаручымі? // Чаму Ты поўнішся бядой някучаю?. (223). Паэтычныя вобразы гэтай часткі верша (*слёзы гаручыя, бяда някучая*) падкрэсліваюць глыбіню гаротнага стану маці-Айчыны, а дзеясловы *поішся, поўнішся* – безвыходнасць, абсалютнасць, невымернасць яе гора. Акрамя таго, такі стан Крыўскай зямлі вельмі востра, балюча перажываецца ёю. Тут В. Ластоўскі дае паэтычныя тэзісы, якія ў наступных радках гэтай і другой часткі ён разгорне і праілюструе пры дапамозе гістарычных сведчанняў і абвінавачванняў суайчыннікам.

Сэнс сцверджання-метафары *зямля крыві* разгортваецца ў другой частцы верша. Тут жа адбываецца паэтычная гутарка пра тое, што краіна з гераічным мінулым знаходзіцца ў стане рабыні: *не валадарная // і не магутная, // раба бяэдомная, // раба пакутная...* (224). Такія вобразныя вызначэнні падкрэсліваюць не толькі паднявольны

стан краіны, а і ў некаторай ступені абсалютную бесперспектыўнасць такога яе існавання, пры якім няма сапраўднага валадара, што выведзе краіну з такога стану, што створыць умовы для магутнасці Крыўскай зямлі, умацавання яе дзяржаўнага будынка як трывалага, устойлівага.

У дадзеным вершы *лік Крыўскай зямлі загіджаны, красы пазбаўлены*, сама яна *зняслаўлена*, // *пакрыўджана*, // *ў славян сям'і паніжана* (224). Такімі высновамі паэт звяртае ўвагу сучаснікаў на тое, што цяперашні стан Радзімы – гэта трагічны вынік паднявольнага яе становішча, у якім вінаватыя і яе грамадзяне. Абсалютызуючы *зняслаўленасць* Крыўскай зямлі, В. Ластоўскі ўскосна абвінавачвае суайчыннікаў у грамадзянскай нядбайнасці і ў той жа час апасродкавана імкнецца абудзіць іх грамадзянскае сумленне.

Другая частка. Тут лірычны герой адсылае чытача да тых перыядаў з гісторыі Крыўскай зямлі, калі яе *сыны сваёй крывёй куплялі славу гучную* Радзіме. У гэтай частцы не толькі ўсхваляецца такі час, а і ўскосна падкрэсліваецца абсурднасць цяперашняга (на момант паэтычнай гутаркі) стану Крыўскай зямлі. Радзіма лірычнага героя (аўтара), маючы слаўныя гістарычныя перамогі, павінна была б красавацца сярод славянскіх краін. Аднак такое не адбываецца. Лепшыя яе сыны *палеглі ў касцістым вале барацьбе*. Тыя ж, хто цяпер мог бы ўзняцца на абарону Радзімы, сталі *правечнымі рабамі чужое думкі*.

У чым жа прычына той грамадскай з'явы, на якую звяртае ўвагу В. Ластоўскі?

Гаротныя крыўцы // ламалі косці за чужую справу, // сваёй крывёй і мазалём // ішлі купляць чужынцам славу (224). Імкненне да чужога прывяло да таго, што крывічане сталі *правечнымі рабамі чужое думкі*, якія *жадалі прыгону лепшыя варункі*. Асаблівае значэнне ў такім паэтычным кантэксце мае вобразная канстатацыя *раб*. Нашчадкі былых слаўных грамадзян сваёй Айчыны заклалі падмурак паднявольнага існавання роднага краю. Раб не атрымае права не толькі на чалавечыя ўмовы яго існавання, а і на будучыню, калі ён не ўздыдзе на шлях пратэсту супраць свайго паднявольнага існавання.

Прыгадаем у сувязі з гэтым наступныя факты. Верш напісаны ў эміграцыі, у той перыяд, калі В. Ластоўскі яшчэ выконваў функцыі кіраўніка эміграцыйнага ўрада Беларускай Народнай Рэспублікі. Да гэтага часу змаганне за БНР яе ўрада на тэрыторыі Беларусі і Латвіі (1918–1920) адышло ў гісторыю; яе абаронцы былі альбо знішчаны, альбо знаходзіліся ў эміграцыі. У сувязі з гэтым варта пры-

гадаць хаця б гісторыю Слуцкага ўзброенага паўстання⁸, верш Янкі Купалы “25.ІІІ.1918 – 25.ІІІ.20 (Гадаўшчына-памінкі)”, апавяданне Васіля Быкава “На чорных лядах” і інш. У Беларусі ж гэтага часу трывала ўсталявалася савецкая ўлада, а сама краіна стала часткай новага дзяржаўнага ўтварэння: СССР. Самастойнасць Беларусі, як і іншых саюзных рэспублік, была адноснай. Відаць, гэтыя і іншыя факты паспрыялі таму, што В. Ластоўскі ў вершы “О, Крыўская зямля...” канстатуе прывычку (*правечны раб чужое думкі прывык (...)*) суайчыннікаў *чужых багоў // ў чужацкай мове славіць, // з чужыны браць чужацкі полер // і чціць чужы на сцягах колер* (224). *Крыўцы-рабы* аказаліся ў такой грамадскай сітуацыі, калі яны не проста рабы *чужое думкі*, а паднявольныя, якія *нясуць свае чужынцам думы, // адзетыя ў чужацку шату, // і верныя (...)* *сваёму кату...* (225). Раб адданы свайму кату – у гэтым выключная абсурднасць грамадскага існавання на Радзіме ў асэнсаванні В. Ластоўскага. Такое рабскае становішча грамадзян прывяло да таго, што іх краіна стала *не валадарнай рабой*. Гэта значыць, яна нічым не валодае, не можа вырашаць свой лёс, мець годных спадкаемцаў. Такое рабскае становішча краіны і яе грамадзян мела яшчэ адзін вынік: *крыўцы* пачалі ўжываць у ежу не сапраўдны хлеб, а з дамешкай яловай кары (*Дык вось чаму крывец // кару яловую ў хлеб мяшаў*). Прыгадаем: у народнай традыцыі хлеб – сімвал жыцця; ён – неабходны для існавання і жыцця сродак. Такое параўнанне можна спраецываць на цытаваную вышэй выснову з верша “О, Крыўская зямля...”. У дадзеным кантэксце хлеб можа ўспрымацца не толькі як харч для падтрымкі фізічных сіл, а і як духоўны харч. І ў тым, і ў другім выпадку ў вершы хлеб *крыўцоў* – гэта сурагат; харчаванне ім не прыносіць карысці. Зерне ж для лепшага хлеба *Чужыя каланісты (...)* *стругамі гналі ў Рыгу* (225).

Пытанне *А нам то што?* (225) мае дваіны сэнс. Па-першае, яно ўскосна сцвярджае, што *крыўцам* у такой сітуацыі рабавання краіны нічога не застаецца, нават хлеба. Па-другое, яно ўтрымлівае ў сабе іранічны падтэкст. Параўнаем з выслоўем *А мне што да гэтага?* (мяне гэта не тычыцца). Такое аб’ектна накіраванае сцвярджанне сінанімічнае фразеалагізму *Мая хата з краю*. Ахарактарызаваныя вышэй часткі верша “О, Крыўская зямля...” пацвярджаюць менавіта такі

⁸ Пра гэта: *Слуцкі збройны чын 1920 г. У дакументах і ўспамінах*. Ул. Ляхоўскі, Ул. Міхнюк, А. Гесь, Мінск 2006; В. Прокулевіч, *Слуцкое восстание*, “Неман” 1996, № 4, с. 149–196; Н. Стужынская, *Dei temporis [Да 75-годдзя Слуцкага збройнага чыну]*, “Літаратура і мастацтва” 1995, 24 ліст., с. 14–15.

– другі з прадстаўленых тут – сэнс працытаванага пытання з гэтага твора. *Крыўцы* робяць выгляд, што разбуральныя адносіны чужынаў да Крыўскай зямлі іх не тычацца; яны абыхавыя да гэтага. Такі падтэкст яшчэ болей падкрэслівае грамадскі трагізм верша. Ён пацвярджаецца таксама перадафінальнымі радкамі: *Паном іх панскі Бог спрыяе... // У нас свайго няма... // А Дзедка-Дамавік, // той штось гуляе...* (225).

У сітуацыі, калі ўжо няма свайго Бога, наўрад ці хто і што дапаможа насельнікам Крыўскай зямлі. І нават Дзедка-Дамавік адмаўляецца ад выканання сваіх спрадвечных абавязкаў. Параўнаем прыведзеную вышэй выснову з фактамі ўсходнеславянскай міфалогіі.

Дамавік – (...) дух дома, ахоўнік дамашняга ачага. (...)

[Ён. – А.М.] спрыяе хатняй гаспадарцы, нябачна дапамагае членам сям'і ва ўсіх іх справах (...) Дамавік таксама папярэджае людзей аб будучых няшчаснях – пажары, крадзяжы, хваробах. У той жа час Дамавік можа быць капрызлівым, нават злосным, калі людзі яго не паважаюць, не прытрымліваюцца старых традыцый, часта сварашча, не дапамагаюць жабракам⁹.

Такім чынам, грамадская пасіўнасць *крыўцоў*, ігнараванне імі спрадвечных абавязкаў перад лакальнай прасторай, у якой існуе чалавек, з'яўляецца прычынай іх безабароннасці ў шырокай быццёвай прасторы. Гэта падкрэсліваецца пры дапамозе вобраза пашыранага ў народзе міфалагічнага духа – Дамавіка: ён адварнуўся ад тых, каго павінен быў бы абараняць. Дом *крыўцоў* застаўся без ахоўнага духа, ён адкрыты для разбурэння.

Трэцяя частка (фінальныя радкі-вывад). *О, Крыўская зямля! // О, волатаў нашчадкі!..* (225). У гэтых эмацыйна-ацэначных сказах прачытваецца ўзаемавыключальны сэнс. У першым сказе, думаецца, утрымліваецца захапленне Радзімай, якая, нягледзячы ні на што, застаецца яшчэ жывой, трывала стаіць на зямлі. Гэта можна растлумачыць клічнікам, які сцвярджае такое захапленне лірычнага героя. У другім жа сказе, акрамя клічніка, ёсць і шматкроп'е. Яно, відаць, падкрэслівае расчараванне, нежаданне далей весці гутарку пра *нашчадкаў волатаў*.

У апошнім сказе верша чытаецца, нягледзячы на яго клічную інтанацыю, наступнае рытарычнае пытанне: што можна чакаць ад

⁹ У. Коваль, *Народныя ўяўленні. павер'і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі*, Гомель 1995, с. 54–55.

ахвяр нядаўняй гістарычнай і цяперашняй нядбайнасці насельнікаў Крыўскай зямлі?

Такім чынам, змест гэтага твора (плач, галашэнне Крыўскай зямлі) з'яўляецца канцэпцыйным працягам паэтычнай гутаркі В. Ластоўскага пра лёс Радзімы, прадстаўленай у вершы “Благаслаўлён сын...”. *Гаротныя крыўцы* ў лірычнай прасторы верша “О, Крыўская зямля...” ствараюць перадумовы іх пракляцця як нацыі.

У выніку прапанаваных вышэй назіранняў і высноў можам пацвердзіць вызначаную у пачатку артыкула гіпотэзу пра эстэтычную лірычную канцэпцыю патрыятычнага зместу ў вершах В. Ластоўскага.

У прамове на V Асамблеі Лігі Нацый, якая адбылася ў Жэневе ў верасні 1924 г. (“Прамова ў Жэневе”), В. Ластоўскі вельмі катэгарычна характарызаваў паднявольнае, на яго погляд, становішча савецкай Беларусі (354–359). Аднак пасля прыезду ў Беларусь у 1926 годзе (увосень гэтага года праводзілася навуковая канферэнцыя па праблемах рэформы беларускага правапісу) ён прымае рашэнне аб вяртанні на Радзіму. Відаць, першыя вынікі працэсу беларусізацыі пераканалі В. Ластоўскага ў тым, што ў Беларусі адбываюцца тыя грамадскія змены, пра якія ён марыў як асветнік-адраджэнец (“Уражанні з паездкі ў Беларуска-Радавую Савецкую Рэспубліку” В. Ластоўскага адлюстроўваюць яго назіранні некаторых грамадскіх працэсаў на Радзіме ў гэты час). В. Ластоўскі пасля вяртання ў Беларусь актыўна ўключаецца ў грамадскае і навуковае жыццё краіны. Аднак у 1930 годзе ён быў арыштаваны як “вораг народа”; пасля паўторнага арышту ў 1937 годзе 23 студзеня 1938 года былы сакратар “Нашай нівы”, былы старшыня Рады міністраў БНР, былы акадэмік і неадменны сакратар БАН быў расстраляны.

“Паэт, ты вольнага Пегаса...” (1923). Гэты верш-заклік мае два метафарычныя сэнсаўтваральныя аспекты.

Першы аспект: агучваецца літаратурна-эстэтычны погляд аўтара на форму і змест мастацкага твора: *Паэт, ты вольнага Пегаса // ў прыгожых дум ярмо ўпрагай // і тучны чарназём // мінуўшчыны радзімай // у скібы стройныя складай!* (215).

Другі аспект: сцвярджаюцца прычыны, падставы для сфармуляванага ў пачатку верша эстэтычнага сцвярджання; прапанованага яго вобразны доказ. *Бо толькі гэта глеба // дасць нам жаданы агняквет, // якім крывіцкі геній // счаруе свет. // Бо толькі родны чарназём, цяплом духовым абagrэт, // здалека даць п'ітомнае красы // праўдзівы квет* (215).

Вызначым сэнсаўтваральную ролю адпаведных вобразаў у кожным з вылучаных вышэй аспектах.

Вольны Пегас: у кантэксце верша – сімвал творчасці, натхнення.

Запрэжаны ў прыгожых дум ярмо Пегас. Гэты вобраз нібыта супрацьстаіць, супярэчыць вызначанаму вышэй: *вольны Пегас* быццам бы супрацьпастаўляецца пад'ярэмнаму Пегасу, які павінен быць *запрэжаны ў ярмо* (ярмо – сімвал цяжкай, паднявольнай працы). У сувязі з гэтым прапануем наступную тэзу: паміж вызначанымі вышэй вобразамі Пегаса не існуе ні супрацьпастаўлення, ні супярэчнасці; другі з вылучаных вобразаў развівае, удакладняе папярэдні.

Прымаючы пад увагу той факт, што *вольны Пегас* – гэта сімвал творчага натхнення (яно не падначальваецца ніякаму загаду), прапануем наступныя доказы агучанай тэзы. Па-першае, натхненне – гэта толькі адна з перадумоў здзяйснення жадання паэта выказацца пры дапамозе пэўнай мастацкай формы, аздобіўшы яе адпаведным зместам. Па-другое, дадзеная перадумова застаецца толькі намерам, калі паэт не накіруе сваё натхненне ў вусце яго творчай рэалізацыі, працэс якой схематычна можна прадставіць наступным чынам: асэнсаванне творчага ўздыху – пошук формы выказвання – асэнсаванне вобразаў выказвання – нападненне абранай формы вобразным зместам пры дапамозе спалучэння, яднання, суаднясення адпаведных вобразаў і інш. Па-трэцяе, працэс ад вольнага натхнення да яго рэалізацыі ў выглядзе літаратурнага твора, нават калі ён дастаткова хуткі (верш напісаны за кароткі час), – з'ява, якая вымагае ад творцы напружання яго творчых, духоўных, душэўных сіл. Па-чацвёртае, пасля працэсу “матэрыялізацыі” вольнага натхнення наступае перыяд творчай адказнасці паэта: перад сабой, зместам яго натхнення, рэцыпіентам вынікаў натхнення, твора, спадчыны, урэшце – самога творцы. Такім чынам, *вольны Пегас* творчасці застаецца вольным толькі да таго часу, пакуль ён існуе на ўзроўні творчага памкнення, азарэння, ідэі, жадання. Працэс жа рэалізацыі акрэсленага вышэй – гэта з'ява цяжкая, падпарадкаваная складанаму працэсу сэнсатворчасці шляхам спалучэння *прыгожых дум* (у лірыцы – вобразаў). У дадзеным выпадку другі з вылучаных вышэй вобразаў (*Запрэжаны ў прыгожых дум ярмо Пегас*) развівае ў ідэйных адносінах першы (*Вольны Пегас*) у яго праекцыі на працэс і задачы паэтычнай творчасці.

Тучны чарназём мінуўшчыны шчаслівай – вобраз, які арыентуе на адно з важных сэнсаўтваральных складаемых твораў грамадзянскага зместу. Яны павінны быць напоўнены фактамі мінулага, якія ў сваю

чаргу з'яўляюцца ўрадлівым сэнсаўтваральным “угнаеннем” (*тучным чарназёмам*) у мастацкай прасторы твора.

Стройныя скібы гістарычных фактаў (*мінуўшчыны*) літаратурнага твора – дасканалая форма іх спалучэння, аб'яднання ў адзіную ідэйную *глебу* твора (-аў).

Жаданы агняквет літаратурнай спадчыны *крывіцкага генія* – гэта вынік творчых намаганняў, якія сцвярджаліся ў папярэдніх радках верша. Сутнасць такога выніку ў тым, што літаратурны твор (-ы), напоўнены гістарычным зместам, увасобленым ва ўдалай форме, дазволіць рэалізаваць адну з важных місій нацыянальнай літаратуры: сцвярдженне яе эстэтычнай значнасці не толькі ў нацыянальнай культурна-мастацкай прасторы, а і ў такой жа прасторы іншых народаў. У сувязі з адзначаным вышэй варта прыгадаць наступную выснову В. Ластоўскага, агучаную ім яшчэ ў 1914 годзе (артыкул “Па сваім шляху”).

Няхай хто-небудзь з нашых пісьменнікаў напіша хоць адну рэч, катая бы паказвала новыя дарогі чалавецтву, і не будзе на свеце знаючага літаратуры народа, каторы бы пасля гэтага, хто і што такое беларускі народ, не ведаў.

(...)

Адзін геніяльны твор, напісаны па-беларуску, можа даць славу і шану нашаму народу (284).

Родны чарназём, які *цяплом духовым абагрэт*, – слаўныя гістарычныя факты, *абагрэтыя* (выпешчаныя, узгадаваныя, пераканальна рэпрэзентаваныя) альбо духам цяпла (полымя, кастра) творчых аўтарскіх намаганняў, альбо цяплом душы паэта.

Праўдзівы квет пітомнае красы – сапраўдная (арыгінальная, праўдзівая, аўтэнтычная) эстэтычная квецень, з якой у душы рэцыпіента можа нарадзіцца *пітомная краса*: прыгажосць, што ўзгадуе новыя прыгожыя формы ў (калі мець на ўвазе крывіцкі матыў гэтага верша) нацыянальнай сферы, у тым ліку літаратурнай, інтэлектуальнай, духоўнай.

У вершы “Паэт, ты вольнага Пегаса...” В. Ластоўскі абгрунтоўвае эстэтычную ролю нацыянальнай вобразатворчасці ў лірыцы (літаратуры). Такое абгрунтаванне падкрэсліваецца падпарадкавальным злучнікам *бо*, якім пачынаюцца два апошнія паэтычныя складаныя сінтаксічныя цэлыя гэтага твора.

“Пішы...” (упершыню апублікаваны ў 1924). Паводле формы твор уяўляе сабой верш-заклік.

Параўнанне высноў з артыкула Ю. Верашчакі “Сплачвайце доўг” і паэтычных сцверджанняў з верша “Пішы...” В. Ластоўскага падводзіць да меркавання, што паміж артыкулам і гэтым вершам існуе некакая неадпаведнасць, а то і супярэчнасць.

(...) паэта (...) павінен выяўляць красу свайго народа і краю. (...) апрача драздоў, ануч, гною і пракляцця ў маёй душы ёсць яшчэ шмат красы, перад маімі вачамі скрозь краса, жыццё, сонца, песні і бязмернае багацце відаў. Я хачу мець усё гэта, ператворанае ў спектры калектыўнай нашай душы – у словах нашых паэтаў-прарокаў. (...) я хачу з вашых твораў навучыцца бачыць каля сябе красу, каторую, я чую, што яна ёсць, але мая душа не так чутка, каб улавіць яе (“Сплачвайце доўг” – 274).

У вершы “Пішы...” В. Ластоўскі заклікае ствараць літаратурныя тэксты *слязьмі душы*. Такім чынам сцвярджаецца напаўненне мастацкай літаратуры сумным настроем, выкліканым змрочнай рэчаіснасцю.

Пры гэтым варта заўважыць наступнае: вызначаная супярэчнасць не азначае, што погляды В. Ластоўскага на праблему “змест мастацкай літаратуры” кардынальна змяніліся ад моманту стварэння ім артыкула “Сплачвайце доўг”. У артыкуле Ю. Верашчака (В. Ластоўскі) так катэгарычна выказаўся супраць змрочнага настрою ў тагачаснай беларускай літаратуры, каб, акрамя іншага, “справакаваць” дыскусію пра шляхі развіцця нацыянальнага прыгожага пісьменства.

У вершы “Пішы...” апублікаваным амаль праз адзінаццаць гадоў ад часу выхаду ў свет артыкула “Сплачвайце доўг”, гутарка ідзе пра асаблівасці стварэння літаратурнага твора, які б эфектыўна ўздзейнічаў на свядомасць чытача. Дзеля гэтага павінны быць пэўныя перадумовы яго ўзнікнення. Пра гэта якраз і адбываецца гутарка ў дадзеным вершы. Вобразы і мастацкія факты гэтага твора спрыяюць вызначэнню поглядаў яго аўтара адносна таго, як павінен стварацца мастацкі твор.

Вылучым і інтэрпрэтуем гэтыя вобразы і мастацкія факты.

Вобразы, якія акрэсліваюць, вызначаюць прадмет адлюстравання ў літаратурным творы.

Болесці – боль, з якім сутыкаецца чалавек у жыцці, які напаўняе яго душу і свядомасць як вынік асэнсавання неўладкаванасці, разладу, трагізму жыцця.

Жыцця пышы – віраванне жыцця, яго бурлівыя праявы.

Глум і здзек – марнатраўства жыцця, разбурэнне яго, здзек і насмешкі ў ім (паводле значэння дзеяслова *глуміцца*).

Ярэмнае мадзенне – гэты вобраз арыентуе на адлюстраванне ў літаратурным творы паднявольнага – цяжкага, пазбаўленага здзяйснення жаданых мэт – існавання чалавека. Прычым абставіны такой паднявольнасці можна праецыраваць на розныя сферы адносін: грамадскую, асабовую, інтымную. Ёсць і іншы сэнсаўтваральны аспект гэтага вобраза: паднявольнасць нараджае згубнасць для яе аб'екта. Чалавек, які знаходзіцца ў ярме пэўных адносін, мадзее (марнее), г. зн. крок за крокам праходзіць шлях паступовага ўмірання ў паднявольных умовах.

Трутны хлеб – сэнс дадзенага вобраза можа інтэрпрэтавацца наступным чынам.

- 1) Хлеб – падмурак жыцця, паказчык яго дабрабыту.

Хлеб надзённы – тое, што крайне неабходна для жыцця, для існавання¹⁰.

2. Гэты падмурак (неабходнасць) для існавання *трутны*. Эпітэт *трутны* ў дадзеным кантэксце мае тры сэнсаўтваральныя паказчыкі.

Трутны хлеб – падмурак, які

- а) служыць асновай для нечага іншага: больш значнага ў працэсе ўзвядзення будучых (адрозных ад цяперашніх) форм жыцця; параўнаем: *трутны* – ад *трут* (высушаная губа, якая выкарыстоўваецца пры высыканні агню¹¹), які раздзьмухваюць пасля пападання на яго высечанай крэсівам іскры;
- б) зроблены ў выніку выкарыстання чужой працы, не сваіх намаганняў і высілак; параўнаем: *трутавік* – *грыб*, які *паразітуе на дрэвах*, альбо: *труцень* (у пераносным значэнні) – *той, хто не працуе, а жыве за кошт працы другіх; лодар*¹²;
- в) атручаны; параўнаем: *труціць* – *знішчаць атрутай*; *тручаны* (у значэнні дзеяпраметніка) – *ад труціць*; *тручаны* (у значэнні прыметніка) – *такі, якога труцілі*¹³.

Такім чынам, у дадзеным выпадку адбываецца гутарка пра адлюстраванне ў літаратуры альбо тых праяў жыцця, што служаць падмуркам для больш дасканалых яго форм, альбо такіх, якія аб'ектыўна з'яўляюцца разбуральнымі ў перспектыве адносінах: у праекцыі на будучае жыццё. І першы, і другі з вызначаных сэнсаў гэтага вобра-

¹⁰ І. Лепешаў, *Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: У 2 тамах*. Мінск 1993, т. 2, с. 526.

¹¹ *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў пяці тамах*, Мінск 1977–1981, т. 5, кн. 1, с. 526.

¹² Тамсама, с. 526–527.

¹³ Тамсама, с. 527.

за сведчыць пра тое, што В. Ластоўскі арыентуе пісьменнікаў на адлюстраванне лёсавызначальных праяў жыцця ў іх выніковасці.

Слоў каменні – гэты вобраз утрымлівае ў сабе два сэнсы, абумоўленыя значэннем слова “камень”. Звернем увагу на фраземы, у складзе якіх ёсць назоўнік *камень*.

Камень за пазухай – скрытая. затоеная злосць, нядобры намер, камень на сэрцы – душэўны цяжар, камень спатыкнення – значная перашкода ў якой-небудзь справе¹⁴; кідаць каменем – асуджаць, абвінавачваць, ганьбіць каго-н., сінонімы: абліваць грязю каго-н., што-н., наводзіць цень на каго-н., што-н.¹⁵; насіць (трымаць, хаваць) камень за пазухай – затойваць злосць на каго-н., быць гатовым зрабіць што-н. дрэннае каму-н.¹⁶; скідаць з сэрца камень – вызваляцца ад якога-н. цяжара, гнятучага пачуцця¹⁷.

Такім чынам, вызначым два сэнсаўтваральныя значэнні вылучанага вышэй вобраза.

1) Адзін з прадметаў адлюстравання ў мастацкім творы, паводле В. Ластоўскага, – небяспечнасць учынку, народжанага нядобрым, злым, абвінаваўчым, ганебным, дрэнным словам, – словамі-каменнямі.

2) Яшчэ адзін прадмет літаратурна-мастацкага адлюстравання – цяжар на сэрцы чалавека, перашкоды ў яго жыцці як вынік пэўных слоў і народжаных імі злых учынкаў.

Вобраз *брата*, які *няволіць брата* – В. Ластоўскі звяртае ўвагу на неабходнасць адлюстравання ў мастацкай літаратуры парушэнняў аднаго з агульнапрызнаных маральных імператываў: шанавання брата свайго. Прыгадаем у сувязі з гэтым непрыманне хрысціянскай мараллю братазабойства: гісторыю забойства Каінам Авеля і пакарання Госпадам апошняга.

Вобразам *брата*, які *няволіць брата*, В. Ластоўскі сцвярджае думку не толькі пра тое, што прадметам адлюстравання ў мастацкай літаратуры павінны быць антычалавечыя з’явы, якія існуюць у жыцці, а і (апасродкавана) тое, што вынікам падобных з’яў будзе пакаранне іх здзяйсняльнікаў. Такім чынам, В. Ластоўскі ўскладвае на пазію (літаратуру) папераджальную, перасперагальную місію.

Вобраз *раба*, які *багомільць ката*, пакланяецца яму, узвышае яго. В. Ластоўскі звяртае ўвагу на знішчальную для чалавека (яго асо-

¹⁴ І. Лепешаў, *Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы...*, т. 1, с. 482.

¹⁵ Тамсама, с. 504.

¹⁶ І. Лепешаў, *Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы...*, т. 2, с. 78.

¹⁷ Тамсама, с. 342.

бы, жышца) з'яву-разлад: схіленне перад сілай, перад знішчальнымі праявамі жышца. Відаць, для таго, каб падобная з'ява не пашырала-ся, паэт і заклікае адлюстроўваць яе ў літаратуры з той мэтай, каб рэцыпіент адчуў, зразумеў, што і ён сам можа аказацца ў становішчы раба, які схіляецца перад сваім катам і ўзвышае яго. Такім чынам, прыгожае пісьменства павінна ўзяць на сябе функцыю грамадскага папярэджання.

Названыя вышэй два вобразы з верша В. Ластоўскага "Пішы..." на ўзроўні паказальных прыкладаў звяртаюць увагу на абсурднасць прататыпнай рэчаіснасці, сутнасць якой (абсурднасці) – у адмаўленні маючага быць і прыманне анамальнага, выродлівага, аб'ектыўна зніжанага і пачварнага. У сувязі з гэтым паэт і заклікае адлюстроўваць у мастацкіх формах такія разбуральныя для свядомасці чалавека і рэчаіснасці з'явы.

Стогн душы – гэты вобраз вызначае адлюстраванне ў літаратурным творы парыванняў, пошукаў, сумненняў, пакут, разбурэння спадзяванняў і інш. у душы паэта. Чаму сэнс двух лексічных складнікаў дадзенага вобраза тлумачыцца ў гэтым выпадку пры дапамозе такога доўгага кантэкстуальна сінанімічнага раду? Стогн у прамым яго значэнні з'яўляецца вынікам фізічнага (часцей за ўсё невыноснага) болю чалавека. Такому стогну папярэднічае цэлы шэраг абставін: нагоды для ўзнікнення болю, працэс яго пашырэння, цыклічнасць і інш. Канстатаванае вышэй можна спрабываць і на душу чалавека, стогн якой з'яўляецца вынікам цэлага комплексу абставін, прычынна-выніковых узаемадзеянняў. Стогн жа душы пісьменніка, які ён, паводле В. Ластоўскага, павінен адлюстроўваць у сваіх творах, – гэта не толькі адлюстраванне гэтай з'явы як такой, а і працэс мастацкага асэнсавання тых праяў, што нарадзілі яе.

Умовы, якія дапамогуць паэту (пісьменніку) доказна, прыгожа, хвалююча, пабуджальна адлюстраваць праявы рэчаіснасці ў мастацкім творы.

Пішы нервамі, крывёй душы – вызначаецца адна з умоў пераканальнага адлюстравання рэчаіснасці і яе супярэчнасцей у мастацкай літаратуры: духоўнае, душэўнае ўзрушэнне пісьменніка.

Пішы ўзрыгамі [парываннямі, памкненнямі – А.М.] *душы* – умова напаўнення твора непаўторным светам і арыгінальным зместам.

Гэтыя вобразныя заклікі падкрэсліваюць, акрамя іншага, што літаратурная творчасць з'яўляецца вынікам глыбокага нервовага і псіхалагічнага напружання пісьменніка. У той жа час яна знясільвае яе здзяйсняльніка. Правядзём наступную аналогію. Калі чалавек страч-

вае пэўную колькасць крыві, ён памірае. Душэўная кроў пісьменніка, якую ён аддае творчасці, – гэта своеасаблівая форма яго самаахвярнасці. Пісьменнік – донар духоўнасці; ён добраахвотна прымае пакуты духоўнага напружання як спадарожніка мастацкай творчасці.

Сябе распні на крыжы мук – крыж мук пісьменніка – гэта ўвасабленне пакут свядомасці ў пошуках шляхоў вырашэння праблем рэчаіснасці ў мастацкім творы; такія *мукі* з’яўляюцца вынікам асэнсавання недасканаласці чалавечых адносін. *Распінаючы сябе на крыжы* пакут творчасці, пісьменнік тым самым робіць свой твор больш пераканальным, праўдзівым, доказным. *Крыж мук* – гэта ў той жа час духоўнае, маральнае, творчае выпрабаванне для пісьменніка, якое ён мусіць вытрымаць у працэсе мастацкай творчасці. Такія выпрабаванні, калі гутарка ідзе пра сапраўдную літаратуру, немагчыма абысці. Болеае напэўненне мастацкага твора перадаецца яго рэцыпіентам, якія ў выніку могуць прыйсці да ўсведамлення неабходнасці змены ўласнага жыцця такім чынам, каб падобны боль як вынік разладу жыцця не ўзнік альбо не паўтарыўся ў іх існаванні.

Надзеі спалялі – знішчы, ператвары ў попел – у дадзеным выпадку канстатуецца неабходнасць знішчэння марных спадзяванняў, тых, якім не дадзена здзейсніцца.

Ачысці сэрца ў агні цярпення – сцвярджаецца духоўнае ачышчэнне творцы, а праз гэта – яго духоўнае ўзвышэнне. Такое ўзвышэнне праз цярпенне – з’ява пакутлівая, балючая; яно агонь, які не толькі знішчае непатрэбнае, а і яшчэ абпальвае таго, хто яго разводзіць.

Усіх багоў і стодаў, // кром міласці к народу, // ты пакрышы – В. Ластоўскі, відаць, акцэнтуюе ўвагу палечнікаў па стварэнні прыгожага пісьменства на яшчэ адну ўмову літаратурнай творчасці: на пазбаўленне ад хісткіх “ідэалаў”. Пацвярджэннем прыведзенаму вышэй меркаванню можа быць наступнае. Паэт выкарыстоўвае ў першым з цытаваных радкоў назоўнік *бог* у множным ліку. Пакінуўшы без каментарыяў той факт, што В. Ластоўскі не выключаў з духоўнай беларускай прасторы духоўны вопыт паганскага веравызнання і, адпаведна, паганскіх багоў, прыгадаем некаторыя з заветаў Свяшчэннага пісання. Чалавек мусіць верыць у адзінага Бога; пакланенне іншаму богу, стварэнне куміраў вызначаецца ў гэтай крыніцы як грахоўная з’ява (Зыход 20: 1, 3–6).

У вылучаным вышэй кантэксце верша *Пішы...* яго аўтар, можна меркаваць, сцвярджае неабходнасць разбурэння, знішчэння штучна створаных ідэалаў.

Для больш поўнага выяўлення сэнсу парады В. Ластоўскага *Усіх багоў і стодаў*, // (...) ты пакрышы варта растлумачыць значэнне лексемы *стоды* ў гэтым кантэксце. Паколькі такога слова ў “Расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку” В. Ластоўскага (Коўна, 1924) няма, то мэтазгодна звярнуцца да іншых лексічных крыніц таго часу, каб справіцца з акрэсленай вышэй інтэрпрэтацыйнай задачай. У “Беларуска-расійскім слоўніку” М. Байкова і С. Некрашэвіча ёсць падобнае слова: *стоднік*. Аўтары гэтай крыніцы падаюць наступны яго пераклад на рускую мову: 1) *скотник*, 2) *сторожевая собака при стаде*, 3) *племенной бык*¹⁸. Калі ў якасці зыходнага для інтэрпрэтацыі возьмем другі сэнс назоўніка *стоднік* і паставім яго ў кантэкст цытаванай вышэй часткі верша “Пішы...”, то яе сэнс гіпатэтычна можна растлумачыць наступным чынам. В. Ластоўскі адмаўляе “ісціну”, што належыць вартаўнікам статку ілжэбагоў, іх абаронцам, пасрэднікам паміж Богам і чалавекам.

У сувязі са зробленым вышэй вывадам адносна руйнавання штучна створаных ідэалаў паставім наступнае пытанне. Чаму павінна адбывацца менавіта разбурэнне, а не, скажам, асэнсаванне ў цэлым, па частках, у сукупнасці састаўляючых сістэмы ідэалаў (сутнасці розных багоў), як гэта вынікае з першага лексічнага значэння дзеяслова *пакрышыць*?

Пакрышыць – *раскрышыць*, *нейкую колькасць чаго-н. або ўсё, многае*; напрыклад, *нарэзаць дробнымі кавалачкамі што-н.*¹⁹ для таго, каб потым прыгатаваць нешта. Гэты дзеяслоў мае і другое значэнне. *Пакрышыць* – *паламаць на дробныя часткі што-н.*²⁰: разбурыць, знішчыць.

Думаецца, менавіта апошняе з прыведзеных вышэй значэнняў утрымліваецца ў кантэксце сцверджання *Усіх багоў і стодаў*, // *кром міласці к народу, ты пакрышы*. Яно падкрэсліваецца злучнікам *кром* (акрамя), які акцэнтуюе ўвагу на выключэнні чагосьці з шэрагу пэўнай наяўнасці.

Такім чынам, у дадзенай частцы верша “Пішы...” паэт вызначае для працэсу мастацкай творчасці адзіна трывалы ідэал сацыяльных адносін: *міласць да народа*, якая (у сваю чаргу) павінна натхняць творцу на працэс адлюстравання адпаведнай рэчаіснасці ў прыгожых мастацкіх формах, можа стаць адной з рухаючых сіл мастацкай творчасці.

¹⁸ М. Байкоў, С. Некрашэвіч, *Беларуска-расійскі слоўнік*. Мінск 1926, с. 299.

¹⁹ *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы...*, т. 3, с. 621.

²⁰ Тамсама, с. 621.

Умовы ўзнікнення мастацкага твора, паводле верша В. Ластоўскага “Пішы...”, наступныя: неспакойны, узрушаны, пакутны, цярплівы стан свядомасці і душы пісьменніка.

У наступнай частцы верша “Пішы...” (*Ў пішы: (...) свой твор вяршы*) В. Ластоўскі на вобразным узроўні рэпрэзентуе тыя з’явы і аб’екты рэчаіснасці, якія “даюць” паэту сэнсаўтваральны “матэрыял” для літаратурнага твора (часткова тут адбываецца гутарка і пра стыль адпаведнага мастацкага адлюстравання).

Паэт звяртае ўвагу на аб’ёмнасць вобразнага адлюстравання ў мастацкім творы. Падобнай аб’ёмнасці ў вершы самога В. Ластоўскага спрыяе наступная асаблівасць: кожны з вобразаў дапаўняе сэнс папярэдняга, спрыяючы гэтым самым пашырэнню меж вобразнага рэканструавання сацыяльнага бязладдзя і яго праяў.

Звернем увагу на тыя з’явы, адлюстраванне якіх, паводле аўтара гэтага твора, дапаможа пісьменніку дасягнуць наступных вынікаў: а) узнавіць у літаратурнай форме праявы разбуральнай у адносінах да чалавека прататыпнай рэчаіснасці (*журба сіротная, смага гаротная, самота ўдовая, пакрыўда братняя, туюльба бяспатная*); б) напоўніць твор адпаведнымі пачуццямі, адчуваннямі, душэўнай цеплынёй аўтара і яго герояў, духоўным вопытам акаляючай прасторы (*сардэчная туга, мілюючая душа, апары зямлі*); в) ідэйна ўзмацніць вобразны кантэкст твора (*чары мінуўшчыны*).

Журба сіротная – вынік безабароннасці, абяздоленасці вялікай, паказальнай колькасці пакрыўджаных. Не журбой сіраты, а журбой *сіротнаю* (тут ёсць адценне зборнасці) павінен пісаць пісьменнік; гэта значыць, калі не ўсіх сірот *журбой*, то мноства іх. Стыль такога адлюстравання, каб ён эфектыўна ўздзейнічаў на чытача, мае быць тужлівым, маркотным, напоўненым пачуццём смутку па страчаным і не дасягнутым.

Смага гаротная – настойлівае, дакучлівае адчуванне чалавекам-сіратой адсутнасці тых з’яў, умоў існавання, якія яму неабходныя. Эпітэт *гаротная* падкрэслівае татальнасць грамадскай *смагі*. Такім чынам, адна з задач мастацкай літаратуры – адлюстраванне памкненняў той часткі грамадства, якая перажывае, адчувае неабходнасць (*смагу*) у нечым важным, істотным для сябе, – таго, без чаго існаванне калі не немагчымае, то дастаткова цяжкае. Паколькі працэс дасягнення гэтай неабходнасці даволі складаны, можа быць працяглым, пакручастым, то мастацкая літаратура якраз і павінна адлюстроўваць цяжкасць, гаротнасць гэтага шляху.

Самота ўдовая – безабароннасць, адзінота чалавека, гэтыя праявы з’яўляюцца вынікам страты (альбо разбурэння) нечага важнага ў жыцці, напрыклад, падмурка фізічнага і духоўнага існавання, ідэалаў, мар і інш. Параўнаем: *удава* – жанчына, якая страціла мужа, а значыць, ні яна, ні яе дзеці не маюць абаронцы, кармільца; удава ў народным разуменні безабаронная перад людзьмі і светам: за яе няма каму заступіцца. Страты і безабароннасць чалавека прыводзяць яго да стану адзіноты (параўнаем: *samotność* (польск.) – адзінота), адасобленасці ад іншых людзей. *Самота ўдовая* – гэта адна з перадумоў асэнсавання шляхоў выйсця са свету, які поўніцца разбуральнымі праявамі.

Пакрыўда братняя – крыўда брата, што сталася вынікам з’явы, пра якую гутарка ішла ў пачатку гэтага верша. *брат няволіць брата*.

Тульба бясхатняя – бадзянне *сіраты, гаротніка, удавы*, якія страцілі абарончую прастору: сцяну, дах, хату, што маглі б даць прытулак (хаця б заціпак) ад *глуму і здзеку*, якія чыняцца ў адносінах да бясхатніка. У гэтым вобразе кожны з яго складнікаў удакладняе і дапаўняе адзін аднаго. У сувязі з адзначаным вышэй звернем увагу на лексічныя значэнні дзеяслова *туляцца*: 1) *блукать, хадзіць без пэўнай мэты; бадзяцца*; 2) *быць бяздомным, беспрытульным*²¹.

Сардэчная туга – сардэчная прыгнечанасць, скруха, смутак як аўтара твора, так і яго герояў; гэта эмацыйная сфера, што павінна (бярэм пад увагу загадны лад дзеяслова *пісаць* у назве і тэкспе верша) акрэслівацца, развівацца ў сувязі з праявамі, адлюстраванне якіх сцвярджаецца папярэдне канстатаванымі вобразамі дадзенага твора.

Мілючая душа – стан душы аўтара і яго герояў, сфера ўзвышаных, абарончых пачуццяў і памкненняў, накіраваных у бок *сіраты, гаротніка, удавы, пакрыўджанага брата*.

Зямлі апары – нацыянальны, агульначалавечы духоўны патэнцыял як падмурак для больш прыдатнай мадэлі сацыяльных адносін у параўнанні з той, адлюстроўваць якую заклікае В. Ластоўскі ў папярэдніх радках верша. *Апары* [рошчыны. – А.М.] *зямлі* ў мастацкім творы – гэта тыя ўзоры, прыклады з духоўнай сферы, асэнсаванне якіх *сіратой, гаротнікам, удавой, пакрыўджаным братам* можа (як тыя дрожджы або закваска ў рошчыне) стаць штуршком, глебай для ўзнікнення новых праяў сацыяльнага (у дадзеным выпадку) існавання. Формы такога штуршка: думка, памкненне, учынак.

²¹ *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы...*, т. 5., кн. 1, с. 548.

Чары мінуўшчыны – фактычнае падмацаванне фактамі гісторыі *апарам зямлі* з літаратурнага твора. Важным паказчыкам для інтэрпрэтацыі дадзенага вобраза з’яўляецца наказ В. Ластоўскага *чарамі мінуўшчыны вяршыць* літаратурны твор. Беручы пад увагу той факт, што ў створаных В. Ластоўскім у гэтым вершы вобразах аб’ядноўваюцца некалькі значэнняў пакладзеных у іх аснову прадметаў, з’яў і інш., можам сцвярджаць наступнае. *Чары мінуўшчыны* – гэта, акрамя іншага, ідэйнае натхненне, узор, заповіт і інш., якія пісьменнік перадае ў якасці канчатковага рашэння (парады, наказу) *сіраце, гаротніку, удаве, пакрыўджанаму брату*.

У фінальных радках верша “Пішы” зноў (яшчэ раз) вызначаецца неабходная ўмова стварэння мастацкага тэксту.

Слязьмі душы пішы! Калі ў пачатку твора гутарка ішла пра такі аб’ект адлюстравання ў мастацкай літаратуры, як *стогн душы*, то ў дадзеным выпадку сцвярджаецца адна з умоў стварэння мастацкага тэксту: узрушаны стан душы яго аўтара. *Слёзы душы* – гэта вынік адпаведных працэсаў, пэўных з’яў: пакаяння, ачышчэння, дыскамфорту, дысгармоніі, разбурэння і інш. Значыць, В. Ластоўскі ў фінале верша “Пішы...” арыентуе пісьменніка, акрамя вызначанага вышэй, і на працэс асэнсавання прычын і вынікаў неспакойнага стану душы творцы.

Такім чынам, у вершы В. Ластоўскага “Пішы...” назіраем цэлы комплекс літаратурна-эстэтычных парад, на якія гэты пісьменнік арыентуе сваіх папалечнікаў са сферы літаратурна-мастацкай творчасці: парад адносна зместу літаратуры, аб’ектаў і з’яў, што павінны адлюстроўвацца, умоў мастацкай творчасці.

Сэнс уласных творчых намаганняў В. Ластоўскі вызначыў у вершы “Формаў трупелых я вораг дасконны...” (1923). *Формаў трупелых я вораг дасконны, // сцежак стаптаных не зношу тварэнні; // новым імкненням даць новыя формы, // новыя словы і дум выражэння // стаўлю я мэтай* (209).

Гэты верш сведчыць пра наступную творчую ўстаноўку, мэту В. Ластоўскага: наватарства ў літаратурнай творчасці; яно, паводле вызначэння Я. Янушкевіча, было *мастацкім крэда*²² паэта.

Эстэтычная праблематыка лірыкі В. Ластоўскага прадстаўлена яшчэ адной сферай: асабова-творчай, грамадска-рэцэпцыйнай; яна найбольш выразна акрэсліваецца і развіваецца ў такіх творах, як “Чала

²² Я. Янушкевіч. *Вяртанне з нематы*. [у:] В. Ластоўскі, *Выбраны творы*, Мінск 1997, с. 24.

я не хіліў прад сілай” (часопіс “Крывіч”, 1924 [№ 1]). “У час аблогі”, “Падарожнік” (“Крывіч”, 1927 [ліпень–сакавік – № 12]) (472). Вобразы гэтых твораў, мастацка-фактуальны іх кантэкст, адпаведныя эпізоды жыцця і творчасці (1919–1927 гг.) В. Ластоўскага дазваляюць меркаваць, што лірычны герой і асоба аўтара ў іх – постаці роўназначныя. У працэсе інтэрпрэтацыі мастацкіх вобразаў і ідэйнага зместу гэтых твораў мэтазгодна ўлічваюць наступныя факты з жыцця і дзейнасці В. Ластоўскага перыяду 1924–1927 гг.

Дваццатага красавіка 1924 года В. Ластоўскі падаў у адстаўку з пасады прэм’ер-міністра. Працаваў у Міністэрстве беларускіх спраў у Літве, выдаваў часопіс «Крывіч» (1923–27), надрукаваў некалькі падручнікаў. (...) Запрошаны Інбелкультам на акадэм[ічную] канферэнцыю па рэфарме бел[арускага] правапісу і азбукі (ліст[апад] 1926) (...) Пад націскам неспрыяльных абставін (літоўскі ўрад адмовіўся фінансаваць выданне «Крывіча» і Бел[арускі] цэнтр у Коўне, паліт[ычны] пераварот 17.12.1926 у Літве) у крас[авіку] 1927 пераехаў у БССР. (...)

Выдаў «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (Коўна, 1924) (...) У 1925 апублікаваў «Легаліца Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага» паводле спісу Рачынскага. Аўтар «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі» (1926) (...)»²³.

“Чала я не хіліў прад сілай”. У фінале гэтага верша (два апошнія радкі) аўтар ускосна “мадэлюе” абставіны абвінавачвання лірычнага героя ў яго грамадскіх і творчых *гарах*: *Вось гэта ўсе мае гарахі, // Вось гэта ўсё, у чым я вінны!..* (226).

Доказы лірычнага героя, яго аб’ектыўнай невінаватасці, прадстаўлены ў сямі пераадфінальных радках верша і прапанаваны ў форме чатырох вобразных тэзісаў-апраўданняў, эстэтычных сцверджанняў, якія адмаўляюць сацыяльнае і творчае прыстасавальніцтва. Вобразныя канстатацыі гэтай часткі твора акрэсліваюць эстэтычную пазіцыю В. Ластоўскага (калі прымем пад увагу тэзу пра эквівалентнасць вобраза лірычнага героя і асобы аўтара верша) у адносінах як да ўласнага грамадзянскай выбару, так і яго літаратурнай, навуковай дзейнасці.

Чала я не хіліў прад сілай. Сіла – большасць – не з’яўляецца для лірычнага героя ісцінай, крытэрыем справядлівасці; магутнасць гэтай *сілы* яшчэ не прычына для схілення яго галавы як знаку прымірэння, падпарадкавання ўсталяваным ёй правілам, прынцыпам і законам.

²³ Я. Янушкевіч, Я. Ластоўскі Вацлаў Юстынавіч. [у:] *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў шасці тамах*, Мінск 1993–2000, т. 4, с. 336–337.

Не качаўся полазам у порсці. Гэтым адмаўленнем сцвярджаецца імкненне лірычнага героя да незалежнасці ў сацыяльных зносінах і творчасці. Ён не быў прыладай брыдкіх мэт і іх здзяйснення ў пыле грамадскага існавання. Параўнаем некаторыя з лексічных значэнняў слоў, пакладзеных у аснову прыведзенага вышэй метафарычнага выказвання лірычнага героя. *Полаз* (другое з лексічных значэнняў гэтага назоўніка) – спецыяльны брус, які падкладаецца пад ніз пры перавозцы цяжару, пры спуску суднаў і інш.²⁴ *Порсць* – пыл. В. Ластоўскі ў “Падручным расійска-крыўскім (беларускім) слоўніку” дае наступны пераклад назоўніка *пыль* з рускай на беларускую мову. *Пыль* – пыл (...), *порсць*, *порсьнь* (...)²⁵.

Клаумлівай і тупой таўпе не біў паклонаў я. Дадзенае адмаўленне ініанімічнае першаму з вылучаных вышэй; пры гэтым яно ўдакладняе яго. *Сіла*, натоўп (*таўпа*) у гэтым выпадку хлуслівая, тупая. Непакітнасць лірычнага героя адмаўляе публічную згоду з грамадскай хлуслівай і тупасцю, фальшам, прыстасаваннем, пры дапамозе якіх натоўп хаатычнае зборышча людзей, што супрацьпастаўляюць сябе незалежным, адметным асобам) імкнецца прадэманстраваць сваю згоду з *сілай*, што пануе ў грамадстве, а таксама хлуслівае, прытворнае яднанне закол гэтай *сілы*.

Пратораны дарожкі з пагардай абмінаў, // ламаючы шчырэц навіны. Дадзенае сцверджанне адмаўляе лёгкі грамадскі, жыццёвы, творчы шлях, які не прымаў В. Ластоўскі – прэ’ер-міністр БНР, паэт, гісторык, адвяргаючы *шчырэц* (шчыраванне) на ніве ўкаранення новай, новага часу “праўды”, якую ён адпрэчваў.

У якасці некаторых з падмацаванняў прыведзеным вышэй высновам прапануем наступныя факты: сцвержанні В. Ластоўскага адносна *радыкальнай народнай праграмы*, скіраванай супраць *польскага і маскоўскага засілля* (ліст да Антона Луцкевіча (1916)), а таксама адзінкі Я. Янушкевіча вынікаў грамадска-палітычнай дзейнасці В. Ластоўскага ў эміграцыі.

(...) у змаганні з польскім і маскоўскім засіллем у нашым краі ядыная дарога наша правільная – гэта радыкальная народная праграма. Ідучы гэтай дарогай, мы найхутчэй дойдзем да сваёй мэты, а гэта дзеля таго, што ў нас (...) каставае ўстройства, і апёршыся на адной каспе, каспе беларуска-мужышкай, мы можам стварыць сілу. Ведама, прыйдзеца горкай

²⁴ *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы...* т. 4, с. 288.

²⁵ В. Ластоўскі, *Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік...*, с. 579.

шмат праўды пры гэтым сказаць, але тым лепей, тым скарэй прабудзіцца пачуццё сваёй каставай (катарая і без таго моцна ў народзе) асобнасці.

Усякая ж угодавая палітыка (...) вядзе Беларусь да ганебнага ўпадку. Каб работа развіталася, патрэбны фанатыкі святой справы, а не млявыя ўгодаўцы, каторыя за вераб'я на страсе родную Бацькаўшчыну гатовы прадаць «пяці нацыям» (432).

Знаходзячыся ў няпростых для палітычнай дзейнасці ўмовах, урад БНР на чале з Ластоўскім тым не менш меў адчувальныя поспехі ў знешняй палітыцы. У 1920–1923 гадах Ваплаў наведваў з дыпламатычнымі місіямі Бельгію, Германію, Ватыкан, Італію, Чэхаславакію, Францыю, Швейцарыю. На кожнай урачыстай аўдыенцыі, міжнароднай канферэнцыі, палітычнай нарадзе прэм'ер-міністр выступае як беларус, ад імя Беларусі і дзеля будучыні Беларусі. Кожны здзек з роднага народа – гэта здзек з яго самога, прэм'ера Ластоўскага²⁶.

“У час аблогі”. Гэты верш у прозе паводле зместу ўяўляе сабой споведзь лірычнага героя пра трагізм яго адзіноты як выніку, па-першае, неразумення папличнікамі, па-другое, здрады з боку тых, для каго ён мацаваў свой *горад*. Аблога ў адносінах да лірычнага героя і яго *горада* (яны акружаны варожымі войскамі з мэтай іх захопу) – гэта права, з якой сутыкнуўся пісьменнік у той перыяд, калі ствараўся гэты верш. *Горад* (лэс, літаратурная і навуковая спадчына), створаны В. Ластоўскім, знаходзіўся ў аблозе і пасля вяртання пісьменніка з эміграцыі ў Беларусь, і на працягу дзесяцігоддзяў пасля расправы з ім таталітарнай сістэмы.

Дубовая сцяна, байніцы, мост на зводах, усякае добро ў клецах, верная дружына – усё гэта аказалася марнымі і ілюзорнымі намаганнямі лірычнага героя перад тварам і навалай ворага многага.

Асабліва трагічна гучаць тыя радкі твора, якія сцвярджаюць адзіноту лірычнага героя ва ўмовах *аблогі* яго горада.

Трагічны змест, закладзены ў творы, узмацняецца яшчэ і тым, што агучаныя ў ім сцверджанні сталі прарочымі ў адносінах да лёсу самога аўтара. У час аблогі, разгорнутай супраць В. Ластоўскага пасля яго вяртання ў Беларусь, спадчына (*трывожны звон*) пісьменніка, вучонага не была належным чынам запатрабавана ні ў перыяд, калі ён яшчэ жыў, ні ў наступныя (ажно да постсавецкага часу): В. Ластоўскі заставаўся адзінокім у створаным ім горадзе нацыянальнай ідэі, грамадзянскай эстэтыкі: *І от нахлынуў вораг многі. // Ударыў я у звон трывожны. // Дзынеў патужна цяжкі спіж... // Аднак на клік мой*

²⁶ Я. Янушкевіч, *Вяртанне з нематы...*, с. 12.

воўны нішто ка мне не паспяшыў: // У горадзе маім – такім цудоўным – адзін я быў!.. (228).

“Падарожнік”. У гэтым вершы ў прозе назіраем сукупнасць матываў, кожны з якіх вобразна рэпрэзентуецца ў адпаведнай яго частцы (у папярэдне прааналізаваным творы дамінуе адзін матыв: марнашч. ілюзорнасці збіральных намераў лірычнага героя).

Матывы дадзенага твора можна прадставіць наступным чынам.

Вандраванне і сацыяльнае раздарожжа (першая частка). *Я клункі ўжо злажыў і, сукатаю кульбою падпёршыся, гляджу на раздарожжы* (229).

Боль і пакута падарожніка (другая частка). *Панукаю вісіць што-з’ённы боль няўнімны* (229).

Чаканне зыходу пакутніка-падарожніка з жышчэвай дарогі (трэцяя частка). *Калі ж, калі канец трудлівай будзе падарожжы?* (229).

Супастаўленне мастацкіх вобразаў гэтага твора і сэнсу, які яны ўтрымліваюць у сабе, з фактамі жыцця В. Ластоўскага прыводзіць да наступнай высновы. Прадчуванні пісьменніка перад яго прыездам у Мінск на мовазнаўчую канферэнцыю (1926) і канчатковым вяртаннем (1927) у Беларусь – гэта стан вандроўніка, які разумее, што “мытны дагляд” перад апошняй часткай яго падарожжа можа мець трагічны фінал: *А ўкруг мяне стаяць старожы, гатовыя вароты расчыніць, калі я мыта аплачу душы маёй аздобамі. (...) Магілішчы кругом... за кожнай брамаю капец...* (229).

Тым не меней, пісьменнік, як і яго лірычны герой, працягвае сваё падарожжа (*падарожу*), спадзеючыся на шчаслівае яго заканчэнне. Але гэтае спадзяванне мае адценне нейкай безвыходнасці. З ёю і сутыкнуўся пісьменнік у хуткім часе пасля публікацыі твораў “У час аблогі” і “Падарожнік”: ён адным з першых вярнуўся у Беларусь з эміграцыі і адным з першых быў знішчаны *дазорнымі сацыяльнай справядлівасці, роўнасці і свабоды*.

У ахарактарызаваных вышэй трох вершах В. Ластоўскага назіраем сцвярдженне яго эстэтычнай пазіцыі як творцы і грамадзяніна (“Чала я не хіліў прад сілай”), а таксама трагічны яе вынік у праекцыі на функцыянаванне спадчыны пісьменніка (“У час аблогі”), на перспектыву *канца трудлівай* [цяжкай. – А. М.] *падарожжы*: грамадскай і творчай (“Падарожнік”).

Эстэтычная праблематыка, прадстаўленая ў лірыцы В. Ластоўскага, адсылае чытача да трох сфер: грамадзянскай, творчай, асабовай. Цэнтральнымі паняццямі ў гэтых сферах з’яўляюцца наступныя: Радзіма, яе абаронцы і ворагі; ранейшае, цяперашняе і будучае

жыццё Бацькаўшчыны і яе сыноў; шлях да вызвалення Айчыны; прадмет і спосабы яго адлюстравання ў літаратурным творы; перадумовы стварэння пераканальных мастацкіх вобразаў; грамадзянская пазіцыя творцы, яго адзінота, адрынутасць; узоры ідэйнага ўмацавання твора і інш.

ЛІТАРАТУРА

- Байкоў М., Некрашэвіч С., *Беларуска-расійскі слоўнік*, Мінск 1926.
- Коваль У., *Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі*, Гомель 1995.
- Ластоўскі В., *Выбраныя творы*, Мінск 1997.
- Ластоўскі В., *Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік*, Коўна 1924.
- Лепешаў І., *Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы*. У 2 тамах, Мінск 1993, т. 1; т. 2.
- Літаратурны энцыклапедычны слоўнік*, под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева, Москва 1987.
- Прокулевич В., *Слуцкое восстание*. "Неман" 1996, № 4.
- Селіванаў П., *Брэсцкі мір 1918*, [у:] *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*: У 6 т., Мінск 1994, т. 2.
- Слуцкі збройны чын 1920 г. У дакумэнтах і ўспамінах*, Ул. Ляхоўскі, Ул. Міхнюк, А. Гесь, Мінск 2006.
- Стужынская Н., *Dei timoris [Да 75-годдзя Слуцкага збройнага чыну]*, "Літаратура і мастацтва" 1995, 24 ліст.
- Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў пяці тамах*. Мінск 1977–1981, т. 3; т. 4; т. 5, кн. 1.
- Янушкевіч Я., *Я. Ластоўскі Вацлаў Юстынавіч*, [у:] *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў шасці тамах*, Мінск 1993–2000, т. 4.
- Янушкевіч Я., *Вяртанне з нематы*, [у:] *В. Ластоўскі, Выбраныя творы*, Мінск 1997.

STRESZCZENIE

ESTETYCZNA PROBLEMATYKA TREŚCI OBYWATELSKICH, TWÓRCZYCH I OSOBISTYCH W LIRYCE W. ŁASTOWSKIEGO

W artykule opisano środki wyrazu, problematykę i treści ideowe liryki Wacława Łastowskiego. Autor artykułu zwraca uwagę na specyfikę przedstawiania takich

estetycznych zagadnień, jak ideał obywatela, treść utworu literackiego, stanowisko estetyczne poety, estetyczny wybór jednostki, itd. Udowadnia, że poetycka koncepcja poddanych analizie utworów Lastowskiego stanowi sumę poglądów i przekonań, które w każdym kolejnym utworze (zgodnie z porządkiem chronologicznym) są dostrzeżone i rozbudowane. Autor definiuje i opisuje składowe tej koncepcji, do których zalicza ojczyznę, jej obrońców i wrogów, przeszłość, teraźniejszość i przyszłość ojczyzny i jej synów, drogę do wolności, przedmiot i sposoby jego wyrażenia w utworze literackim.

Słowa kluczowe: liryka, treść utworu, koncepcje poetyckie, sfera obywatelska, twórcza, osobista, patriotyzm.

SUMMARY

AESTHETIC ASPECTS OF CIVIL CREATIVE PERSONAL CONTENT IN V. LASTOVSKY'S LYRIC POETRY

The article presents the analysis of the figurative and expressive means, subject matter and conceptual content of V. Lastovsky's lyric poetry where the author's view of the civic consciousness, creativity and personal sphere are rendered. Special attention is drawn to the reflection of such aesthetic issues as the national ideal of a citizen, content of literary work, the poet's aesthetic values, personal aesthetic choice, etc. The article proves that the poetic conception of the analyzed works is the manifestation of the opinions and beliefs which become more specific, more elaborated and extended in every subsequent works (their chronology is taken into consideration). The sense-shaping components of this conception are defined and described including motherland, its defenders and foes, past, present and future life of homeland and its sons, the way to the liberation of motherland, subject and its manifestation in literary work, prerequisites to construct convincing artistic images, the author's civic attitude, his solitude, rejection; patterns of figurative topical stability of a literary work etc.

Key words: lyric poetry, content of literary work, poetic concept, civil, creative, personal sphere, patriotism.